

FEJES Erika

A hit, a meggyőződés és a flow a tanulási folyamatokban

Pedagógusként legfontosabb célunk, hogy tanításaink elérjék tanítványainkat. Fogalmazhatunk oly módon is, hogy ennek kell lennie az elsődleges feladatunknak, hiszen ez teremti meg az egyik legfontosabb tanulási környezetet a tanulók számára, akár gyermekről, akár felnőttől említünk szót. Mi magunk is a tanulási-tanítási környezet szerves részévé válunk, noha ezen folyamatok, hatásmechanizmusok nem közvetlenül a szemünk előtt játszódnak le. Úgy a tanulási, mind pedig a tanítási oldalon belső folyamatok, melyeket a legnagyobb jóindulattal is csak utólagosan tudunk vizsgálni. Aki kutatja vagy megfigyeli, kizárólag a külső megnyilvánulásokról képes közvetlen adatokat gyűjteni. (Falus, 2011, 4)

A mai kor gyermekei kétségkívül különlegesebbek, ezért más, atipikus módszerek alkalmazása válik szükségszerűvé. Ezen módszereken keresztül találhatjuk meg az utat, hogy képesek legyünk kapcsolódni hozzájuk és könnyebbé, feldolgozhatóbbá tegyük számukra a tanulási folyamatokat. Amit most tanulási nehézségnek, netán tanulási zavarnak gondolunk, korántsem bizonyos, hogy a jövőben is így vélekedünk majd róla. Gyarmathy Éva szakpszichológusként úgy fogalmaz, hogy a gyermekeknél felmerült tanulási zavarok sokkal inkább tanítási zavarok, hiszen képesek megtanulni, amit tanítani szeretnénk nekik, csak máshogyan dolgozzák fel az információt. Agyuk más idegpályákat használ, azaz megváltoztak az elérési utak. (Gyarmathy, 2021)

Vizsgálódásaink során nem szabad kizárni azokat a jelenségeket sem, amelyek nem azonnal és közvetlenül járulnak hozzá a hatásfok növeléséhez. *„Egyes történeti, vagy összehasonlító pedagógiai kutatások az itt és most folyó tevékenységnek az előzményeire, illetve nemzetközi kontextusára vonatkozóan nyújtanak információt, s nem közvetlenül hatnak az eredményesség növelésére.”* (Falus, 2011,4.) A tudomány és a tudományos gondolkodás fontos része a fejlődésnek. Ugyanakkor megállapítható, hogy egy tudományos kutatás eredménye önmagában még nem vezet megoldáshoz egy problémával kapcsolatban, ám segíthet a vizsgált jelenséget megérteni, megismerni, ezzel együtt elfogadni vagy elutasítani a megismert tényeket. (Bocsz, 2015, 11.)

„Napjainkban a „pedagógiai hermeneutika” egyik legfontosabb feladata lehetne, hogy a történetileg meghatározott keretekbe foglalt megfogalmazásokat az úgynevezett bölcsészet-, azaz szellemtudományi pedagógia számára felszínre hozza és megmutassa.” (Berzsenyi, 2020, 27) Jelen kutatásommal a tudomány olyan területein keresem az utakat, lehetőségeket, amelyek a 19. századig nyúlnak vissza, az Európában létrejött életreform mozgalomig. Az életreform mozgalom az iparosodás és az urbanizáció hatásait „enyhítendő” jött létre. Mivel a hatalmas ipari fejlődés és a városiasodás miatt az emberek úgy érezték, hogy elszakadnak a természettől, hagyományaiktól. (Berzsenyi, 2014, 101-102) Németh András így fogalmazott a mozgalom kapcsán: *„Az életreform lényegében az az 1890 és 1914 között jelentkező nagy hatású, sokszínű kulturális és társadalmi elkötelezettség, amely a korabeli irodalomban és képzőművészetben is központi helyet foglal el, [...] és leginkább a ‘minden Egész eltörött’ élményéből fakadó gyökértelenség, otthontalanság érzésére vezethető vissza”* (Németh,2013, 12). A mozgalom alapvető célja az volt, hogy a természettől elfordult és ennek révén eltorzult életvezetést minden területen megreformálja – beleértve a higiénit, az életmódot, az emberek életterének megváltozását, az emberi kapcsolatok alakulását, a vallást, a gyógyászatot és a táplálkozást is – az általa megfogalmazott kritika tükrében. (Németh, 2013,82)

„A ‘harmadik út evangéliumának’ rendszere alapján az életreform útja a felkelő Nap felé mutat, tehát a Naphoz, az ennek fényétől áthatott élet felé vezet. Ennek az útnak az egyik forrása a Rudolf Steiner nevéhez is köthető teozófia, majd az ebből kialakuló önálló antropozófia filozófiája, mely magyarítani igyekszik az ember és a természet, illetve a kozmosz összetartozásának viszonyát és fejlődésének történetét.”(Berzsenyi, 2014. 102). A Rudolf Steiner által megfogalmazott, részletesen kidolgozott princípiumok jelentős része jól illeszkedik tehát a mozgalom eszmerendszeréhez (Steiner, 1998.).

A filozófia évszázadokon át valójában a teológiát szolgálta ki (Berzsenyi, 2024, 41), ezért is volt a szellemtudományok jelentős lépése a 19. századi pozitívista filozófia létrejötte, amely már nem más, mint tulajdonképpen a kor nagy gondolkodóinak specifikus válaszreakciója. Felismerték, mennyire fontos az ember jólléte, életminőségének javítása – a szellemiekre azonban nem helyeztek hangsúlyt, mivel ők racionalizmus talaján álltak. Ez a racionalizmus logikus válasz az új világra, a gépek megjelenésére és a technológiai fejlődésre. Azonban az életreform mozgalom egyik fontos hozadéka a lélekkel való foglalkozás volt, ami egy nem racionális, ám szükséges további válaszreakcióként jelent meg. Így a „lélek gondjaival” történő foglalkozás már nem pusztán a vallás és az egyházak feladatai közé sorolódott. Félretéve a teológiai elemeket újra előtérbe került a filozófiában és az újonnan megjelenő lélektudomány, a pszichológia már kifejezetten ezzel foglalkozott. E tudományok *Hamvas Béla* szerint – a *Scienta Sacra* című kötetében, a *Tibeti misztériumok*, vagy akár az *Anthologia humana* című művében is taglalja –, valamelyest leváltak az intézményesített vallásról és visszanyúltak az őstudáshoz, ennek révén a vallás ezen a téren is új megvilágításba került. Egy ilyen, más irányú szemléletmódra tett kísérletet *Steiner* is, amikor az antropozófiát kidolgozta. E filozófiai irányzat, mely több világvallás elemeit is magába olvasztotta (Berzsenyi, 2014), dolgozatomban további fejezeteiben kerül majd részletesebb kifejtésre. Az ebben a korban elinduló filozófia új iránya, illetve a pszichológia tudományának fejlődése vezetett végül a napjainkban oly népszerű Flow-élmény és a Mindfulness elméleteinek kidolgozásához.

A pozitívizmus racionalitása, valamint a steineri antropozófia foglalatja megadja a pszichológia alapjait, amelyben az ember testi és szellemi jólléte kerül a középpontba. A technológiai forradalom által generált robbanásszerű fejlődés következtében az ember átkerült egy új dimenzióba, a kibertérbe, amely még erősebb hatást gyakorol ránk a társadalmi elszigetelődés, elmagányosodás fényében. Ez növeli a stressz jelenlétét mindennapjainkban, és egy bő évszázad elteltével ismét ráébred az ember, hogy új válaszokra van szüksége. Ilyen válasz lett a *mindfulness*¹, valamint a flow-élmény.

A pozitív pszichológiában a flow megjelenése – a pontos dátumot illetően erősen megoszlanak a tudományos vélemények – paradigmaváltást hozott. Megjelenésének éve azért nem állapítható meg egyértelműen, mert eredetileg tudományos mozgalomként volt számon tartva. (Csíkszentmihályi, 2003) Ezen irányzat égisze alatt helyeztek először hangsúlyt a mentális betegségekkel kapcsolatosan a megelőzésre is (Kállai, 2016,10). A *flow* – áramlatélmény – azt a folyamatot vizsgálja, ahogy elérjük a boldogságot a saját belső életünk feletti uralom segítségével, ám csak akkor tudunk uralkodni a lelkiállapotunkon, ha már ismerjük annak jellemző szubjektív tulajdonságait. Minden tapasztalásunk – öröm vagy fájdalom, érdeklődés vagy unalom – információként jelenik meg az agyban. Ha megtanuljuk irányítani és kontrollálni ezt az információt, azzal eldönthetjük, milyen legyen az életünk. Ebből következik, hogy a belső tapasztalás optimális állapota az, amikor a tudatban rend uralkodik. „Sajnos idővel a fejlődés és az öröm közötti természetes kapcsolat erősen meggyengült.”² (Csíkszentmihályi, 2022, 25)

Az élvezet az elégedettség azon érzése, amit akkor érzünk, ha a biológiai programunk, vagy a társadalmi elvárások által belénk nevelt kívánságok valamelyike kielégül. Az alvás, pihenés, szex képesek a pszichikai entrópiát előidéző állapot időleges visszaállítására. Ám a hangsúly az időleges szón van. Ezek az élmények nem képesek a pszichikai fejlődést, az én komplexebbé válását elősegíteni. Az élvezetek segíthetnek fenntartani a meglévő rendet, de önmagukban nem képesek új rend teremtésére. (Csíkszentmihályi, 2022,74) A teljessé váláshoz szükségünk van arra, hogy a pszichikai energiánkat viszonylag bonyolult célok elérésébe fektessük: kisgyerekek esetében ez könnyen megfigyelhető. Az első néhány évben minden gyerek egy kis „tanulógép” módjára naponta új szavakat tanul, új mozdulatokat próbál ki. A tanulás közben megfigyelhető elmélyült figyelem, amely a gyerek arcán megjelenik, jól jelzi, hogy mit jelent az igazi örömteliség. Amikor ilyen örömteli tanulási folyamatok mennek végbe, azok mind hozzájárulnak a gyermek énjének egyre összetettebb

¹ Tudatos jelenlét (másképpen: éber figyelem, tudatosság, tiszta tudatosság, éberség, páli: szati, szanszkrit: szmrta, angol: mindfulness) A tudatos jelenlét a buddhizmus egyik alapvető gyakorlata, legelső teljes leírása a Szatipatthána szuttában található. Ma már széles körben használják világi környezetben is.

² <https://bookline.hu/szerzo/csikszentmihalyi-mihaly/45288?page=1>

kifejlődéséhez. (Csíkszentmihályi, 2022.75) Az idő előre haladtával a fejlődés és az öröm közötti természetes kapcsolat erősen meggyengül: amikor a gyermek tanulási folyamatai az otthonból áthelyeződnek az intézményes tanulás keretei közé, hirtelen külső elvárásoknak kényszerül megfelelni, ami jelentősen rontja a belső motivációt. Kamaszkorban ezt hatványozottan tapasztalhatjuk, hiszen ebben az életszakaszban gondolhatjuk úgy – és ragadhatunk bele ebbe az érzésbe –, hogy a kívülről jövő, jutalmazás nélküli új dolgok megismerése csak a pszichikai energia elpocsékolása, úgy érezhetjük, hogy nem örülünk többé az életnek, csak a külső örömforrások válnak majd pozitív élményforrássá. (Csíkszentmihályi, 2022, 75)

Csíkszentmihályi szerint belső örömteli élmény keletkezésének nyolc alapvető eleme van:

- Olyan feladatot kell vállalnunk, amelynek elvégzésére esélyünk van.
- Képesnek kell lennünk rá, hogy arra összpontosítsunk, amit csinálunk.
- Adott feladat céljai világosak legyenek.
- Legyen azonnali visszacsatolás.
- Erőlködés nélkül, elkötelezettséggel kell cselekednünk, figyelmen kívül hagyva a mindennapi élet frusztrációit és aggodalmait.
- Az örömteli élménynek elő kell segítenie a saját cselekedetek feletti kontroll elérését.
- Megszűnik a léttel való foglalkozás, paradox módon azonban az áramlatélmény után az énézés erősebben tér vissza.
- Megváltozik az időérzékelésünk, órák telnek el, mint a percek, és a percek addig nyúlhatnak, hogy már óráknak tűnnek.

Fenti elemek kombinációja olyan mély örömet hoz létre, hogy úgy érzi az ember, minden fáradságot megért az, hogy átélheti. (Csíkszentmihályi, 1997, 79)

A kontroll paradoxona: az emberek nem azokat a szituációkat szeretik, ahol kontrollhelyzetben vannak, hanem azokat, amikor ezt az uralmat nehéz helyzetekben gyakorolhatják. Ennek átéléséhez ugyanis fel kell adniuk a rutincselekedet biztonságát. A kontrollhelyzet csak akkor tud megvalósulni, ha egy helyzet kimenetele többesélyes, és a kimenetelét tudják befolyásolni valamilyen módon. A kutatásokból kitűnik, hogy amit a megkérdezettek leírnak, az valójában inkább a tevékenység feletti kontroll lehetősége, mintsem a konkrét megvalósítása. A balett-táncos eleshet, eltörheti a lábát, és talán sohasem csinálja meg a tökéletes forgást. Az áramlat világában a tökéletesség legalább elméletben elérhető. (Csíkszentmihályi, 1997, 95)

Krisztus előtt a hatodik században Püthagorasz és tanítványai olyan számtani törvényeket kerestek, amelyek képesek összekötni a csillagászatot, a geometriát, a zenét és a számtant. Ezt a munkát természetesen nehéz volt elválasztani a vallástól, hiszen nem másra vállalkoztak, mint a világegyetem szerkezetének kifejezésére, ami a vallásoknak is alapvető célja. Kétezer év elteltével Newton és Kepler is hasonló ösvényen haladtak. Az emberi gondolkodás alapjaiban hordozza a régi idők találós kérdéseinek kirakós játékra hasonlító jellegét; Arkhitész³ és Einstein is hasonló találós kérdéseket tett fel tudományos felfedezései során. A filozófia és a tudomány azért indult virágzásnak, mert gondolkodni jó. Mi sem bizonyítja jobban ezt a megállapítást, mint nagy tudósaink elvitathatatlan felfedezései, melyek nem jöttek volna létre, ha ők nem favorizálják a gondolkodás által a tudatukban kialakult rend érzését. (Csíkszentmihályi, 1997. 168-170.) A tudósokat, filozófusokat gyakran „szórakozottnak” tartották, amikor belemerültek az elme áramlatába. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy igazuk is volt. E tudósok csupán minden pszichikai energiájukat a gondolataikba fektették, és ennek következtében nem maradt szabad kapacitás a világ egyéb dolgaira. Kant állítólag az óráját tette be egy edénybe főni, és a tojást fogta a kezébe, hogy mérje az időt. (Csíkszentmihályi, 1997. 171.)

Paradox módon az eredmények eléréséhez az szükséges, hogy ne magunkra figyeljünk, vagy magunk miatt aggódjunk, hanem a másokkal kommunikáljunk. Előfordul, hogy megszűnik az elkülönült egyén létének érzése, mégis fejlődik az én. Az ember attól lesz autotelikus, hogy pszichikai energiáját abba a

³ Kr.e. negyedik században élt, filozófus.

rendszerbe fekteti, amelynek önmaga is a része. A személy és a rendszer harmonikus egységének köszönhetően az „én” képes a komplexitás magasabb fokára eljutni. Az a személy, aki egocentrikus életet él, elképzelhető, hogy nagyobb biztonságot él meg, de ennek egyenes következménye, hogy az élmények tekintetében sokkal szegényesebb lesz. További paradoxon az is, hogy nem számít, honnan indulunk. Nem számít, hogy előbb célokat állítunk fel, jártasságot szerzünk, a koncentrációkat fejlesztjük, vagy megszabadulunk a túlzott éntudattól. Bárhonnan elkezdhetjük, mert az áramlat működésbe fog lépni és a többi feltétel elérése már sokkal könnyebb lesz. (Csíkszentmihályi, 1997, 272)

Rudolf Steiner az ember kognitív megismerését a „világ gondolat” egységével hozza összefüggésbe, filozófiájából létrehozott „pedagógiai vallása” olyan szinkretikus⁴ okkultizmusban bontakozik ki, ami páratlan. Erről tanúskodnak az *„Egyiptom mítoszai és misztériuma”* (2001), *„A Kelet a Nyugat fényében”* (2001), című művei, valamint *Georg Hartmann „Goetheanum-Glasfenster”* (1971) című tanulmánya. *Steiner* gondolatrendszer a „természettudományos módszerek szerint végzett megfigyelésekből” hoz létre a világ egészére vonatkozó általános megállapításokat. Ismeretelmélete az észlelés és a gondolkodás mellett az intuíció fontosságát hangsúlyozza, a fizikai észlelés mellett pedig „szellemi észlelésről” beszél és a valóságot ezzel azonosítja. *Steiner* szerint csak abban az igazságban hihetünk, amely a belső valóságunkban jelenik meg. Ez a kulcsa az ember sajátos és egyéni fejlődésének. (Pálvölgyi, 2005, 44)

Az elemzések rámutatnak arra, hogy a Waldorf-pedagógia mögött kirajzolódik egy ember- és világjobbító törekvés, valamint az ehhez kapcsolódó vallásos-transzcendens elemek jelenléte. *Steiner* filozófiája mögött egy, a saját erejére támaszkodó, a világ titkait intuitív módon kutató Ember áll, aki önmegváltó hitén keresztül cselekedhet a világ humanisztikusabbá tétele érdekében (Pálvölgyi, n.a. 6). Fentiek tükrében a *Steiner* által meghatározott 12 diszciplínát a nevelés vonatkozásában felsorolás-szerűen összefoglalva ismertetem:

- *Antropozófia* – a spirituális filozófia mély megértése elengedhetetlen.
- *Gyermekfejlesztés* – az életkornak megfelelő, a gyermek fejlődési szakaszaihoz igazodó oktatás szükséges.
- *Holisztikus nevelés* – Teljes értékű egyéniség nevelése a cél, a gyermek testi, érzelmi, értelmi és szellemi fejlődése egyaránt fontos.
- *Művészi kifejezés* – a művészet, a zene, a kreatív tevékenységek beépülnek az oktatásba, segíti a gyermek kreatív képességeinek fejlődését és kiegyensúlyozottan lefoglalja őket.
- *Tudományos kiválóság* – az örömteliség mellett a tudományos kiválóság is fontos, az oktatásnak következetesnek, szigorúnak és intellektuálisan ösztönzőnek kell lennie.
- *Ritmikus és rutin* – a napi és heti rutin stabilitást és biztonságot nyújt. A következetes időbeosztás segíti az egyensúlyi állapot megteremtését.
- *Tanárfejlesztés* – fontos a pedagógusok folyamatos szakmai fejlődése, az antropozófia megértése mellett pedagógiai módszereik állandó finomítása.
- *Játékalapú tanulás* – kisgyermekkorban nagy jelentősége van a játékos tanulásnak, a fantáziadús tevékenységeken keresztül tett felfedezéseknek és tanulásnak.
- *Természet és szabadtéri oktatás* – a természettel való kapcsolat alapvető fontosságú.
- *Közösségi és szülői részvétel* – a tanuló-tanár-szülő közötti erős, közvetlen kapcsolat kialakítása alapvető szempont, közösségformáló hatású.
- *Szabványosított tesztek kerülése* – kerülni kell a szabványosítást, fontosabb a holisztikus szemlélet és a differenciálás.
- *Rudolf Steiner előadásai, művei* – a világ- és az önismeret, valamint az önfejlődés üteme szerinti reflexiók időről időre történő összehangolása az antropozófiával elősegíti a tanulók jobb, hatékonyabb fejlesztését is.

Az antropozófia egyedfejlődés-elmélete szerint, ha csak intellektuálisan neveljük a gyermekeket, elcsökevényesednek, elszáradnak képességeik, satnyulnak emberi erőik. *„És arra vágyunk, hogy épp a nevelés és a tanításművészetében valami mást ültessünk az intellektualizmus helyébe.”* (*Steiner*,

⁴különböző vallási, filozófiai, műveltségi irányok, elemek elegyítése, összehangolása

1921,18). A gyermeki kedélyre, ösztönre, a gyermek erkölcsi és vallásos impulzusaira apellálunk, olyasvalamit kell keresnünk, ami távol áll az intellektustól. (Steiner, 1921) Mit jelent ez pedagógiai szempontból? Steiner pedagógiai alapelvei arra világítanak rá, hogy az oktatást és nevelést sokkal átfogóbban, a hétköznapiakat átszövő módon, a gyermek lelki fejlődését figyelembe véve kell megvalósítani. A didaktikai folyamatban a tudásanyag mennyisége nem az első helyen szerepel, sokkal fontosabb a fejlődési periódusok figyelembevétele, valamint az ezeknek megfelelő motorikus képességek fejlesztése. (Steiner, 2013.)

Az antropozófia és a flow-elmélet céljait tekintve mindenképpen megállapítható, hogy elsődleges szempont az egész emberiségre kiterjesztve egy teljesebb, harmonikusabb, örömtelibb élet elérése. Mindkét irányzat fontosnak tartja az empirikus tapasztalatszerzés, a tudatosság és a személyes fejlődés fontosságát. Bármelyik úton indulnánk, számolnunk kell azzal, hogy a vallás, a hit és a spiritualitás jelentős szerepet fog betölteni előrehaladásunk során. Végeredményben nem az lesz a lényeg, hogy a vallás intézményesített formája, vagy esetleg a saját magunkba vetett hitünk lesz számunkra a legmegfelelőbb: jelen lesz és fontos része lesz utunknak. Tudományos szempontból szétválasztható a hit és a vallás kérdésköre, de a hétköznapi élet során kevésbé van jelentősége annak, hogy mi is pontosan hitünk alapja; Az esszenciája az, hogy a hit képes olyan belső energiákat megmozgatni és felszabadítani, melyek kellő erővel tudják felruházni az egyént, mozgásba lendítve belső, még ki nem aknázott tartalékait, lehetőségeit.

Az antropozófiái nevelés princípiumai és a flow-elmélet teljesülésének feltételei között további kapcsolódási pontok lehetősége merül fel, természetesen az adott kornak megfelelő nyelvezet és megfogalmazás jelen kori elvárásaihoz igazítva. Amikor *Steiner* a gyermekfejlesztés kapcsán arról ír, hogy a gyermekek számára az életkori sajátosságoknak és fejlődési szakaszaiknak megfelelő nevelés szükséges, akkor gyakorlatilag a gyermekben létrejövő áramlatélményt igyekszik támogatni és elősegíteni. A steineri alapelvek szerinti nevelés során: a gyermek számára munkát igénylő, mégis elérhető célok kerülnek kitűzésre, a követelmények világosak lesznek, a csoportos tevékenységek és az aktív tanítói-szülői jelenlét azonnali és egyértelmű visszacsatolást fog biztosítani. Emellett a környezet biztonságos lesz, olyan, ahol lehetséges az összpontosítás, így a személyiség fejlődésének szinte már lehetetlen nem végbe mennie. Tehát megállapíthatjuk, hogy ez a fajta nevelés tudatosan igyekszik létrehozni azt a közeget, ahol a gyermek a lehető legtöbb ideig lehet az áramlatélmény mezsgyéjén. Minél több időt képes valaki ilyen körülmények között tanulni, fejlődése annál hatékonyabb lesz, személyisége összetettebb, eredményei kimagaslóak, tehát megvalósul az egyre komplexebbé válás kritériuma is.

Egyértelmű, hogy az antropozófia és a flow-élmény megjelenése között több emberöltőnyi idő eltelt, és alapvetően különböző tudományterületet ölelnek körül (az antropozófia elsősorban filozófiai, a flow pedig pszichológiai), mégis kimutatható, hogy – a pedagógia vonatkozásában – létrejöttükben összefüggések vannak. Létjogosultságukról elmondhatjuk, hogy ugyanazon töről fakadnak: a rohamos technikai fejlődésből adódó gyökértelenség érzésének enyhítése, újra kapcsolódás a belsőnkhez, a természethez, a valahová való tartozás érzésének erősítése a cél.

Ha tudományos meghatározásokat nélkülözve is, de az áramlat és a vallás már az ősi időktől szorosan összefonódott az egyéni és a társadalmi tudat szintjén egyaránt. Az emberiség tökéletes élményei közül számtalan a vallási szertartások során keletkezett. Nemcsak a képzőművészet, hanem a színjátszás, a zene és a tánc művészete is a manapság „vallásinak” nevezett környezetből ered, vagyis olyan tevékenységekből, melyeket az emberek természetfölötti erőkkel és lényekkel hoztak kapcsolatba. Ugyanez igaz a csapatjátékokra is. A legkorábbi labdajátékok egyike a még nem a mai formájában megvalósuló kosárlabda volt. A maják vallási ünnepeinek részét képezte, de eredetileg az olimpiai játékok is ilyen célt szolgáltak. A kapcsolat cseppet sem meglepő, hiszen mivel a vallás egyik legalapvetőbb célja, hogy rendet teremtsen a tudatban, ezért érthető úgy is, hogy a vallási szertartások az örömrészt kimeríthetetlen források lehetnek. Napjainkban a művészet, a játék és általában véve az élet elvesztette természetfeletti gyökereit. *„Az a kozmikus rend, mely a múltban segített értelmezni és jelentéssel megtölteni az emberi történelmet, összefüggéstelen darabokká töredezett.”* (Csikszentmihályi, 1997,111)

Ahhoz, hogy újra egységet képezzenek a töredezett darabok, gyermekeinkre kell helyeznünk figyelmünket, hiszen ők a kulcsai a világ jövőjének. Éppen ezért napjainkban sokkal nagyobb jelentőséggel bír a társadalom előszobájának tekintett iskolában töltött évek minősége és hatékonysága. A differenciálásnak ki kell terjednie a lassabban haladókra és a kiemelkedő, tehetséggel bíró gyermekekre egyaránt. Mint írásom elején említettem, az atipikus gyermekek száma folyamatosan növekszik, számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy ez „atipikusság” is bizony kimagasló tehetségeket hordoz magában.

Mit jelent, ha valakinek kiemelkedő képességei vannak? Olyan egyéni látásmód, gondolkodás, olyan belső hajtóerő, akár öntörvényűség is, amely a tehetségest teljesítményre sarkallja. Ez a tudás egyben felelősség is, hogy jóra használja-e. Ennek fényében a tehetség a legnagyobb kihívást talán saját magának jelenti, hiszen a belső hajtóerő tüzeit eloltani nem lehet, legfeljebb különböző irányokba terelgetni (Gyarmathy, 2007). Tehetségesnek, vagy atipikusnak lenni napjainkban még különleges jelenség, de terjedése egyben jelezheti is az intézmények számára erősségeiket és gyengeségeiket. A tehetségeseknek szánt tanítás sok esetben megfelelő lehet az „átlagos képességű” gyermekek, de még a lemaradók számára is, ám ennek fontos eleme, hogy társnak tekintjük őket a tanulási folyamatokban, nem pedig egy előre meghatározott formára csiszolandó egyénnek a sok közül. Gyarmathy Éva *„Tehetségfejlesztés – Lehetőségek kezdőknek és haladóknak”* című könyvében (2021) részletesen ismerteti és elemzi az atipikus generációk ismertetőjegyeit, továbbá azt is, hogy milyen területen jelenhetnek meg a tehetségek.

Az nem kérdés, hogy az intézményes nevelés szerves része-e életünknek, hiszen már az ókor óta az emberiség történetéhez tartozik. Az sem lehet kérdés, hogy történtek szükségszerű változások az „idilli őspedagógiai állapotban”, hiszen a társadalmak az évezredek alatt jelentősen differenciálódtak, és az ismeretanyag mennyisége és minősége is jelentős változásokon ment keresztül. A pedagógia módszertani elemei ezen változásokat ugyan lekövezték, és az aktuális kor követelményeihez igazodtak, ám ez jelentős terheket rótt mind az oktatókra, mind a tanulókra. A pedagógusok felé is erősödött a kényszer, hogy „szép” eredményeket érjenek el tanulóik, ám ha ez nem tud párosulni az örömteli tanulás élményével, sok esetben a gyermekekben (és akár a felnőtt tanulóknak is) egy zsigeri ellenérzés alapját vetheti meg. Ezen gondolatok már az ókorban, de középkorban is jelen voltak. (Berzsenyi, 2020. 99-104. és 183-185.) Tehát, e probléma nem újkeletű, mégis engedünk sajnós annak az elvnek, hogy a felnőttkori célok és az eredményesség fontosabb, mint a szép gyermekkor megélése. (Pálvölgyi, n.a. 1.)

Felhasznált szakirodalom

- Berzsenyi, E. (2014). Rudolf Steiner antropozófiájának néhány ókori filozófiai gyökere. In: Németh, A. & Pukánszky, B. & Pirka, V. (szerk.). *Továbbélő utópiák II.: reformpedagógia és életreform a 20. század első felében*. Gondolat Kiadó, Budapest. 100-111.
- Berzsenyi E. (2020). *Kiválasztott vagy megbélyegzett? – Tanítások a fogyatékoságról: a zsidóság, a kereszténység és az iszlám szent könyvei szerint*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- Berzsenyi E. (2024). *Bűnös vagy ártatlan? – Az európai középkor fogyatékoságtörténete*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- Boncz, I. (2015). *Kutatásmódszertani alapismeretek*. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Pécs ISBN 9789636428266
- Csikszentmihályi, M. (1997). *Flow - Az áramlat - A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó ISBN 9630573636
- Csikszentmihályi, M. (2022). *Flow - Az áramlat - A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó ISBN 9789630588331
- Csikszentmihályi, M. (2003). *Legs or Wings? A Reply to R. S. Lazarus*. *Psychologica Inquiry*, 14(2), 113–115.
- Falus, I. (2011). *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Műszaki Könyvkiadó Kft

-
- Gyarmathy É. (2021). *Tehetségfejlesztés - Lehetőségek kezdőknek és haladóknak*. Tea Kiadó Kft.
 - Gyarmathy É.(2007). *A tehetség háttere és gondozásának gyakorlata*. Elte Eötvös Kiadó Eötvös Lóránd Tudományegyetem ISBN: 9789634639084
 - Hamvas, B. (2006). *Scientificasacra II*. Medio Kiadó
 - Hartmann G. (1971). *Goetheanum-Glasfenster*. Philosophisch-Antroposophischer Verlag, Dornach, Svájc
 - Kállai, Gy. (2016). *A munkahelyi Flow nyomában. Az áramlatélmény munkahelyi környezetben történő vizsgálata, valamint a Flow-gyakoriságot potenciálisan befolyásoló tényezők feltárása a verseny- és a közsférában*. DOI: [10.15476/ELTE](https://doi.org/10.15476/ELTE).
 - Németh, R. (2013). Az életreform-mozgalmak eszmei háttere és civilizációkritikai szerepe. *Jog Állam Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, 2060-4580.5.3. 81-109.
 - Pálvölgyi, F. (2005). A reformpedagógia vallásos dimenziói. *Iskolakultúra*, Pedagógiai Intézet, BTK, PPKE 38-49.
 - Pálvölgyi, F. (n.a.). *A Waldorf-pedagógia személyiségképe és nevelési hatásrendszere*. [ELTE \(ppke.hu\)](http://elte.ppke.hu)
 - Steiner, R. (1921): *A gyermek egészséges fejlődése*. 16 részes előadássorozat Honlap: [GA303 – Magyar Antropozófiai Társaság \(antropozofia.hu\)](http://GA303-MagyarAntropozofiaiTarsasag.antropozofia.hu) (18)
 - Steiner, R. (1998). *Bevezetés az antropozófiába*. Genius, Budapest,
 - Steiner, R. (2001). *A Kelet a Nyugat fényében*. Új Mani-Fest Kiadó, Budapest,
 - Steiner, R. (2001). *Egyiptom mítoszai és misztériumai*. Új Mani-Fest Kiadó, Budapest,
 - Steiner, R. (2013). *Emberismereten alapuló nevelés és oktatás*. Genius, Budapest.